Biró A. Zoltán, Szász Mária-Magdolna

INNOVATÍV AGRÁRSZEREPLŐK INFORMÁCIÓ-SZERZÉSI, INFORMÁCIÓHASZNOSÍTÁSI GYAKORLATA A SZÉKELYFÖLDI TÉRSÉGBEN

1. Bevezetés

A székelyföldi térségbe irányuló, az agrárium minden szegmensére kiterjedő tudástranszfer fontosságát ágazati, közéleti, szakpolitikai szereplők gyakorlatilag folyamatosan hangsúlyozzák, az ilyen jellegű kezdeményezéseket támogatják, a tudástranszfernek keretet biztosító programok a térségi nyilvánosságban pozitív értékelést kapnak. Az agrárjellegű tudástranszfer fontosságát több tényező is indokolja. Korábbi szakmai elemzéseinkben is arra a következtetésre jutottunk (Biró 2016, Kovács 2017, Biró – Magyar 2017, 2018, Biró – Sárosi-Blága 2020), hogy a térségben meghatározó szerepet játszó három fő termelői csoport (üzemszerűen működő farmgazdaságok és közösségi jellegű társulások, társadalmi és agrárinnovációt megtestesítő kisléptékű újszerű vállalkozások, önfenntartó családi gazdaságok) szereplői – eltérő módon és különböző irányultságok mentén – igénylői és részesei a tudástranszfer folyamatnak, sok esetben egyéni gyakorlatok formájában. A képzési és gyakorlati bemutató programokon való részvétel, a sokirányú egyéni tájékozódás és kapcsolatépítés, a műszaki-technológiai váltás iránti egyre fokozódó térségi igény egyaránt a tudástranszfer folyamat fontosságára utal. Az agrárjellegű tudástranszfer fontossága melletti érvként említhető az is, hogy igen magas a térségi háztartások körében a valamilyen mértékű agrárérintettséggel rendelkezők aránya (meghaladja a térségi háztartások 50 százalékát), ami azt jelzi, hogy az agrárszektor térségi szerepe (munkaerőlekötés, komplementer megélhetési forrás, közösségi értékként tételezett társadalmi gyakorlat) középtávon nagy valószínűséggel fontos marad. A vidéki térségek fölértékelődése (endogén adottságok szerepének növekedése, a környezeti értékek előtérbe kerülése, az élelmiszerfogyasztásban az egészségügyi szempontok hangsúlyozása, a helyi fejlesztésben a bottom-up folyamatok szerepének növekedése, a helyi termék mozgalom, az úgy-

nevezett hobby kertész mozgalom erősödése) szintén a térségbe irányuló tudástranszfer szerepét emeli ki. Nem utolsó sorban pedig érvként kell említenünk azt is, hogy az agrárszegmens innovációs folyamatait támogató térségi tudástermelés mértéke alacsony, illetve a térségben termelődő szakmai tudás hasznosulása alkalmi és esetleges.

A vidéki – esetünkben félperiferikus – térségbe irányuló tudástranszfer kiemelten fontos eleme az innovatív technológiák megismeréséhez és térségi adaptációjához kapcsolódik. A székelyföldihez hasonló térségek esetében is fölmerül a korszerű technológiák befogadásának kérdése[1], azonban arra is érdemes figyelmet fordítani, hogy a géppark hiánya, illetve a meglévő gépállomány korszerűtlensége miatt a technológiai innováció folyamat tartalma a legtöbb térségi agrárszereplő esetében csupán gépi eszközök beszerzését, illetve a régi gépek cseréjét jelenti. Azonban a technológiai innováció ilyen tartalma mellett is fölmerülnek mindazok a kérdések, amelyekre – az innovatív technológiák adaptációja kapcsán – a vidéki térségben működő kisméretű agrárvállalkozások elemzésével foglalkozó szakirodalom felhívja a figyelmet. Ezek között említhetők az olyan tényezők, mint az innováció jellege, az innovációt befogadó vállalkozások gázdasági-társadalmi jellemzői, a gazdálkodók személyi adottságai, és nem utolsó sorban a gazdálkodóknak a tevékenységük jövőjével kapcsolatos elképzelései[2]. A székelyföldi térség vonatkozásában azonban a technológiai innováció csak a tudástranszfer egyik oldala. Az agrárjellegű tevékenység végzéséhez szükséges alapszintű szakmai ismeretek pótlása tekinthető egyfelől a tudástranszfer kulcsfontosságú tartalmi összetevőjének. Másfelől pedig annak az egyre növekvő számú kísérletező, kezdeményező csoportnak a szakmai támogatása, amelynek tagjai tevékenységük és magatartásuk révén egyszerre képviselnek társadalmi és ágazati innovációt. Olyan termékeket állítani elő, amelyekkel a térségi gazdálkodás korábban egyáltalán nem foglalkozott és amelyek előállításával kapcsolatban nincsen felhalmozott térségi tapasztalat, az általuk alkalmazott termelési technológiák is teljes mértékben újdonságnak számítanak a térségben, és újszerű tulajdonképpen maga a vállalkozói habitus egésze is

[1] A digitális technológiák adaptációjának térségi feltételrendszere kapcsán a Pro Agricultura Hargitae Universitás Alapítvány keretében külön kutatási program zajlott, az eredmények szakmai összefoglalását lásd a „Digitális agrárium – székelyföldi innováció" című kötetben, Biró – Magyar 2019).

[2] A tudás- és technológia transzfer vonatkozásban a vizsgált térség szemszögéből nagyon tanulságos a TORA modell (ismertetését lásd Garforth et al. 2004, a gyakorlati alkalmazást illetően Ambrosius et al. 2015), a modell részletesebb bemutatását lásd Sárosi-Blága Ágnes jelen kötetben közölt tanulmányában.

(ennek a célcsoportnak a részletes elemzését lásd: Biró 2016.17–19). Jelen tanulmány ennek a csoportnak az információszerzési gyakorlatával foglalkozik, amely térségi léptékben szintén újdonságnak számít, és más jellegű mint az önfenntartó családi gazdálkodások vagy a farmjellegű vállalkozások gyakorlata. Tekintettel arra, hogy ez a csoport a legnyitottabb az információszerzésre, ugyanakkor tagjainak száma növekedőben van, az általuk gyakorolt információszerzési módozatok tartalmát és formáját mindenképpen célszerű figyelembe venni, amikor majd a térségbe irányuló tudástranszfer szakmai tervezésére sor kerül.

Elemzésünk célja az, hogy szakmai információkkal támogassuk az ebben a térségben az olyan szakpolitikai és tervezési munkát, amely képzési, a szaktanácsadási, és a szakmai információterjesztési programok vagy alkalmak szervezésére irányul. Amint azt jelen kötet bevezető tanulmányában részletesebben is kifejtettük és példákkal illusztráltuk, az elmúlt három évtized során a székelyföldi térségben alkalomszerűen, spontán módon alakult ki és működött a tudástranszfer és a tudásszerzés sokféle formája. A kezdeményező intézmények és szakértők, a programok, a képzési tartalmak, az egyéni és csoportos tanulási módok sokféle keretében azonban végbement valamiféle spontán „intézményülés" is abban az értelemben, hogy információszerzési gyakorlatok és módozatok – kisebb vagy nagyobb körben – megszilárdultak és stabilizálódtak. Bár az eddigiek során még nem alakult ki térségi léptékű stratégiai elgondolás vagy keretprogram a térségbe irányuló tudástranszfer, illetve ezen belül az információszerzés szervezésére és menedzselésére vonatkozóan, ilyen jellegű szakmai tervezésre és programalkotásra a következőkben minden bizonnyal szükség lesz. Úgy véljük, hogy a térségben spontán módon kialakult és stabilizálódott információszerzési gyakorlatok ismerete (kiterjedés, tartalmi jegyek, módozatok, hasznosulás) hasznos kiindulópont lehet a szakpolitikai tervezés számára.

Az elemzés keretében 90 interjú anyagában vizsgáltuk meg a tudásszerzéssel kapcsolatos szövegrészeket, illetve ezen belül az információszerzéssel kapcsolatos kijelentéseket, véleményeket, utalásokat. Az elemzés során 276 ilyen tartalmú szövegrészt azonosítottunk. Szakmai információnak, ismeretnek tekintettünk minden olyan tartalmat, amelyet az interjúalanyok akként jelöltek meg, részben kifejezetten ilyen tárgyú kérdésre válaszolva, részben direkt kérdéstől függetlenül a saját tevékenység előkészítésével, illetve a gazdaság működtetésével kapcsolatos szövegrészekben.

Ezekben a szövegrészekben 12 féle információforrás nyer említést (a felsorolás nem jelöl értékelési vagy említési sorrendet):

- Térségben dolgozó szakember igénybevétele (személyes kapcsolat)
- Internet használata általában
- Facebook vagy más közösségi oldal
- Ismerős térségi termelő, aki hasonló tevékenységet folytat
- Szakmai képzések/tanfolyamok
- Szakmai kiadványok (könyvek)
- Személyes tapasztalatszerzés az országban vagy külföldön
- Mobiltelefonos alkalmazások
- Szakmai tapasztalatcserén való részvétel
- Szaklapok, folyóiratok használata
- Tévéműsorok,
- Rádióműsorok

Az információszerzés módozatait illetően négy féle tevékenységi formát/ folyamatot lehet körülhatárolni. Ezek a következők:

- Egyéni információszerzés
- Intézményes jellegű (hivatalos) szakmai tudás megszerzése
- A családi szocializáció során szerzett ismeretek
- Szolgáltatásként igénybe vett ismeretek

2. Információszerzés: források és módozatok

A gazdálkodási tevékenységet támogató szakmai információszerzésre való utalás minden interjúban előtérbe kerül, esetenként többször is. Az ezzel a tevékenységgel kapcsolatos szövegrészek és explicit állítások többféle szempontból elemezhetők, így például az információszerzés forrásai szerint, az információk tartalma szerint vagy az információszerzés módozata szerint. Az elemzés során számbavettük a megjelölt információforrásokat, ugyanakkor kísérletet tettünk arra is, hogy ezeket csoportosítsuk az információszerzés módozata szerint. Kutatásunk feltáró jellegű, az alábbiakban ismertetett típusok terepmunka tapasztalatokon alapulnak.

Az információszerzés leggyakoribb módozatát **egyéni** jellegűnek nevezzük. Ennek az információszerzési módozatnak a meghatározó jellemzője az, hogy az agrártevékenységet végző személy határozza meg az információszerzési alkalom forrását, idejét, időtartamát, tartalmát egyaránt. Jellemző példája az Interneten való tájékozódás.

Ettől lényeges mértékben különbözik az olyan információszerzési módozat, amikor **intézményes tudás megszerzésé**ről van szó. Ebben az esetben is a személy választja meg az információforrást (jellemző példája a tanfolyam), de a kiválasztást követően már beleilleszkedik egy tőle függetlenül kialakított időkeretbe, programba, elfogadja az adott programra jellemző tartalmi kínálatot, részt vállal egy tőle függetlenül kialakított didaktikai folyamatban. Sajátos, csak egy információforrással jellemezhető a harmadik típus, az a **családi szocializációs folyamat,** amelynek keretében a gazdálkodó – gyerekként, fiatalként – tacit tudás formájában sajátítja el kisebb vagy nagyobb mértékben az adott családra jellemző gazdálkodási gyakorlatot, mentalitást, értékrendet. Nem utolsó sorban fontos szerepe lehet annak a tudásszerzési módozatnak, amelynek keretében az agrárvállalkozó intézményes formában elérhető **szolgáltatásként** vehet igénybe információforrásokat (jellemző példa lehet tévéműsor, hírlevél). Ez esetben olyan szakmai anyagokról van szó, amelyek kifejezetten az információ műfajába sorolhatók, és a forgalmazók célirányosan az agrárvállalkozók társadalmi csoportja számára készítik/jelenítik meg. Az egyes információszerzési módozatok közti választás gyakorlata a térségi tudáskontextus fontos összetevője, ennek a témakörnek a rendszeres elemzése sok olyan kérdésre adhatna választ, amelyek segítenek megérteni az agrárvállalkozóknak a tudásszerzéshez való viszonyát. Elemzési eredményeink alábbi rövid összefoglalása csupán bevezetés lehet ebbe a témakörbe, célja az, hogy felhívja a figyelmet a téma részletes elemzésének a fontosságára.

2.1. Egyéni információszerzés

A vizsgált célcsoportban az információszerzést az egyéni módozatok dominálják. A vizsgált kijelentések 42,5 százaléka sorolható ebbe a típusba. Az információforrások közel fele a digitális felületekhez kapcsolódik (általában az internet alapú keresés, a közösségi médiából a Facebook oldalak, kisebb számban ismert honlapok vagy webshopok).

„Elsősorban az interneten tájékozódok, másodsorban a szakmai konferenciákon, saját ismerősöktől, szakemberektől szerzem be az információkat. Az interneten arra keresek rá, amire éppen szükségem van akkor. Ha nem tudom, hogyan kell megmetszeni a ribizlit, akkor arra keresek rá, utána olvasok."

„Hát elengedhetetlen igazából, hogyha nem férsz hozza az Internethez, akkor az embernek abszolút semmi rálátása nincsen, hát nem igazán tud boldogulni, önmagától boldogulni,"

„A legegyszerűbb módon, már a Facebookon nagyon jól lehetne értékesíteni, illetve reklámozni a termékeket, de emellett információszerzésre is alkalmas."

„Általános információt lehet találni, sőt sokkal többet a közösségi médiában, mint a népszerűsítő oldalakon. Inkább a hobby téren találunk több információt, mint a komoly szakmabeli kérdésekben. Vannak viszont bizonyos csoportok, ahol szakemberek is válaszolnak kérdésekre."

A digitális felületek fontosságához mérhetők a személyes kapcsolatokra alapozó információforrások. Ebben a legfontosabb szerepet az olyan kapcsolatok játsszák, amelyeket az interjúalanyok a térségben hasonló jellegű tevékenységet végző agrárvállalkozókkal alakítanak ki. Hangsúlyozzuk, hogy nem csoportos, hálózati jellegű, hanem informális, partnerjellegű személyközi kapcsolatokról van szó, amelyeknek kiemelten fontos eleme a kölcsönösség. Ezeknek a kapcsolatoknak az elemzésével tanulmányunk harmadik fejezetében részletesen is foglalkozunk. Kisebb említési aránnyal, de ide sorolhatók a külföldi környezetben szerzett személyes információk is.

„A tenyésztéshez szükséges tudást leginkább más tenyésztőktől szereztem, mert rá kellett jönnöm, hogy amit könyvekben, interneten találok, az hasznavehetetlen, mert nagyon sok olyan információ van, amire szükség van a tenyésztés során, és azokat csak tenyésztőktől lehet megszerezni."

„…a gyergyói Caritas-on keresztül elmentem Svájcba. Ott ismerkedtem meg igazából a modernebb gazdálkodással. Ezután jött az ötlet, hogy itthon is próbáljam meg kicsit másképp csinálni. leginkább az elindulásban segített…"

Jóval kevesebb említést kapnak a térségi szakemberekkel kialakított kapcsolatok (16 említés), amelyek már szaktanácsadás igénybevételeként, szakember – kliens kapcsolatként, illetve információszerzési módozatként értelmezhetők. Az esetek többségében ezek is informális kapcsolatok, azonban a szakmai tudás bir-

toklásában mutatkozó különbség az információszerzés tekintetében nem cserejellegűvé (lásd a más vállalkozókkal kialakított kapcsolatot), hanem aszimmetrikussá teszi a viszonyt.

> *„Három-négy ilyen személyes szakmai kapcsolatom is van gyümölcsfa gondozás, ribizli, málna témában, akiket konkrét ügyekben azonnal fel lehet hívni, akiket tudnak tanácsokat adni, megoldásokat kínálni. Általában ezek működnek a legjobban és önzetlen szakmai segítségről van szó. Ha az embernek több tevékenységi területe van, akkor jó, hogyha van minden területen egy-egy stabil szakmai kapcsolata, akit feltud hívni ha gond van."*

2.2. Tudásszerzés intézményes keretben

A több éve tartó kutatássorozat keretében megkérdezett innovatív agrártermelők alig egytizede jelezte azt, hogy egyetemen vagy középiskolában agrárjellegű szakmai ismereteket szerzett. Az intézményes előképzettség nyilván előnyt jelent az egyéni vállalkozás indításában, de az interjúalanyok minden esetben hozzáteszik, hogy az ebben a keretben szerzett tudáshoz még utólag sok gyakorlati jellegű ismeretet kellett szerezniük. Az innovatív agrártermelők többsége nem rendelkezik intézményes szakmai előképzettséggel, számukra a tanfolyamok, a szakkönyvek, a szakmai programok jelentik a normatív, intézményes agrár szakmai tudással való találkozás keretét. Az információszerzéssel kapcsolatos állítások valamivel több mint egyharmada (34,4 százalék) jelezte az intézményes keretek fontosságát. Az információs forrásokhoz, alkalmakhoz való viszonyulásokban mindig megfogalmaznak pozitív véleményt is. Ennek legfontosabb oka az, hogy a saját ismereteik mennyisége elenyésző ahhoz képest amivel a tanulási alkalmak keretében tudáskínálatként találkoznak. Ezért okkal érzik úgy, hogy minden ilyen helyzetben tanulnak valamit, hallanak valami hasznosíthatót, minden szakkönyvben találnak valamennyi hasznos ismeretet. Ugyanakkor a térségi képzési kínálatok és gyakorlatok ismeretében azt is érdemes kiemelni, az intézményes keretben zajló programokban nem kerül sor olyan mennyiségű szakmai tudás átadására, amely az agrárvállalkozók gyakorlatát érdemben befolyásolná. Két tényező is közrejátszik abban, hogy az intézményes alkalmak inkább információsszerzésnek nevezhetők és kevésbé tanulási helyzeteknek. Az egyikre fentebb már utaltunk: a képzési alkalmakra jelentkezők többsége tacit tudásra alapozza a tevékenységét, és nem rendelkezik olyan szakmai alapokkal, amely a képzési program keretében nagyobb mennyiségű

explicit tudásmennyiség elsajátítását lehetővé tenné. A másik tanulási korlátot a képzések megszervezésének vagy igénybevételének formális jellege jelenti. Mindennek eredményeként a vélemények egybehangzóak a képzési alkalmak általános megítélését illetően (vagyis: "fontosak"), és nagyon különbözőek, ha a tényleges hasznosság megjelöléséről van szó. Ez a helyzet olyan képzési gyakorlathoz vezet, amelyben a kínálati oldal szakmai szempontból megalapozott és jelentős volumenű. A tudásátvétel ellenőrzése formális vagy el is maradhat. A felhasználó pedig ebből a kínálatból saját érdekei alapján válogat, saját igényei szerinti tartalmat és mennyiséget.

> *„A tanfolyamok inkább azért voltak jók, mert ötleteket adtak, amelyek még nem feltétlenül valósultak meg, viszont a fejemben megvannak, s aztán majd valamikor gyakorlatba lehet ültetni őket. Ilyen a biogazdálkodás például. És tanultam is új dolgokat is, de a leginkább az ötletek miatt volt hasznos, és azért is, mert a tanfolyamok során megismertem a kollégákat, olyan gazdákat, akik ugyanígy a fiatal gazda pályázattal próbálkoztak, ez is fontos volt. Nem feltétlenül tartom velük a kapcsolatot, de ha kell, akkor fel tudom keresni őket, mert már ismerjük egymást, s tudjuk, hogy kit hol kell keresni."*

> *„Száz kilométert kell utaznom ide, hogy részt vehessek, de azt mondtam, hogy amennyiben módomban áll, jövök, amilyen gyakran csak tudok, mert magamért nekem ez megéri..."*

> *„...van aki csak a papírért végez tanfolyamot, az nem a tudásszerzés miatt: Mindenképpen, hiszen az unió támogatja az ágazatot, és ez kritériuma lehet majd a pályázásnak, hogy legyen egy ilyen szakirányú képzésen szerzett diploma, tehát ehhez is kötik majd a pályázatokat, ezért mindenképp tanácsosnak látom."*

> *„Biztattak, hogy jó volna, hogy ez meglegyen, mert akárhogy is, mikor van egy diplomád, másképp néznek rád."*

Szakkönyvek hasznosításáról az interjúalanyok 20 százaléka tesz említést, ez esetben is az éppen aktuális gondok megoldását segítő információkeresés a fontos. Tíz százalékos említést kapott a szervezett, intézményes keretben zajló tapasztalatcsere, ugyanennyien említik a konferenciákat és rendezvényeket mint fontos információszerzési alkalmakat. A vizuális anyagok említése (interneten elérhető oktatóvideók, szakmai bemutatóként készített filmek) elenyésző.

> *„Amikor elkezdtük mi egyszer kiolvastunk két könyvet, hogy tényleg mit kell csinálni. Most is van vagy öt könyvünk, ezek alapján indultunk el."*

„A kezdetekkor a könyvek alapján gyűjtöttem az információkat. Vásároltam három olyan könyvet, ami istálló-berendezésről, tejtermelésről szól, és az abban lévő ábrák segítségével terveztem meg én magam az istállót."

„A tudás soha nem elég, mindig tanulni kell. Évente általában szoktam járni vagy közös tanulmányútra, vagy saját magam látogatok termelőket."

„Még mindig a legtöbb gazda, akikkel én kapcsolatba kerülök az inkább papír-formában értesül a dolgokról, legtöbbször én is."

Összességében azt mondhatjuk, hogy az intézményes keretben zajló tanulási, információszerzési alkalmak struktúrájukban és funkciójukban nagyon hasonlítanak az előző elemzési részben említett egyéni információszerzési módozatokhoz. A felhasználó aktuális igényei határozzák meg a részvétel formáját és tartalmát. Az információszerzési módozatok nem tudásfelhalmozás jellegűek, kevés kivételtől eltekintve nem azt a célt szolgálják, hogy megszerzésüket követően a vállalkozók módosítsák vagy átalakítsák gazdálkodási gyakorlatukat. Alapvető szerepük az, hogy tartalékba helyezett információként vagy azonnal hasznosítható ismeretként a már megtervezett vállalkozás indítását, illetve a már kialakított gyakorlat működtetését, konkrét részproblémák megoldását támogassák.

2.3. A családi szocializációs folyamat

A vizsgálatba bevont csoport olyan mezőgazdasági termékeket állít elő, amivel korábban a térségi családok nem foglalkoztak, és a gazdálkodás technológiája, eszközkészlete, gazdasági pozícionálása is más. Tevékenységük részben társadalmi innováció, részben pedig – a térségre még ma is jellemző önfenntartó családi gazdálkodási modellhez viszonyítva – agrárinnováció. Ennek ellenére sok és sokféle utalást tesznek arra, hogy tevékenységükben fontos szerepe van a gyerekkori szocializációnak, még abban az esetben is, ha gyerekként/fiatalként csak kismértékben vonták be őket a mezőgazdasági munkába. Ez a szocializációs hatás elsősorban nem a gyakorlati gazdálkodásra vonatkozik, hanem sokkal inkább az életfelfogás, az értékrend, a mentalitás bizonyos összetevőire. Ide sorolható a termőföld vagy a háziállatok értékelése, a természeti-környezeti értékekhez való viszonyulás implicit módozatai, a gazdálkodói magatartás egyes összetevői, a munkamorál és hasonlók. Ugyanakkor a változások, a tradicionálisnak nevezhető gazdálkodási modelltől való eltérés jegyei is fontosak (ennek jellemző példája a folyamatos tanulás, a kapcsolatépítés és kapcsolatmenedzsment, az üzleti gondol-

kodás és gyakorlat bevezetése stb.). Az interjúalanyok viszonyulása alapján úgy tűnik, hogy a családi szocializációs környezet nem a technológiai jellegű gazdálkodói tudásra, hanem a gazdálkodói habitus formálódására gyakorolt jelentős hatást. Ez a szocializációs hatás minden bizonnyal közrejátszik abban, hogy az ebbe a vállalkozói típusba sorolható agrártermelők nagyobb része nem tekinti célnak az üzemszerű farmgazdálkodás irányába mutató továbbfejlődést.

> *„A szülőktől, nagyszülőktől sokat tanultam, csak úgy is gyerekként láttam, ha jól belegondolok, azt lehetne mondani, hogy ők már biogazdálkodást folytattak, nem vegyszereztek, értékelték a földet, a természetet, ezt kell folytatni."*
>
> *„Nekünk nem kell szakmai tudás, mert a 36 év annyi szakmai tudást adott, hogy az bőségesen elég. Úgy, hogy nekem nem kell se egyetem, se iskola, én már az élet iskoláját kijártam itthon."*
>
> *„Nem tanultam én ezt, inkább, hogy mondjam tapasztalatból, azzal, hogy mindig ott voltam, valahányszor az állatorvos kijött, elmondják, hogy mit, hogy kell csinálni. Egyszerűen csak megjegyzem a dolgokat."*
>
> *„Én ebbe beleszülettem bele. Abban az időben mindig azt mondtam, hogy nem akarom ezt csinálni, pontosan azért, mert annyit kellett vele dolgozni, de belém verték úgymond akaratom ellenére ezt, s aztán végül szeretet lett belőle."*

2.4. Információs szolgáltatások igénybevétele

Az információszerzéssel kapcsolatos kijelentések alig 10 százaléka utal arra, hogy az agrártermelők valamilyen térségi ionformációszolgáltatást fontosnak tartanak. A válaszok ezen belül is szóródnak, a mintegy kéttucat említés több információforrás között oszlik meg: szakmai szervezetek és csoportok, szaklapok, tévéműsorok, rádióműsorok, szakmai hírlevelek, mobiltelefonos alkalmazások. Ugyanakkor az egyes forrásokhoz kapcsolódó vélekedések az esetek többségében ambivalensek. Amint azt a kiadvány első tanulmányában részletesebben is jeleztük, a térségben kevés intézményes fórum foglalkozik rendszeresen az agrárágazathoz kapcsolható tematizációval, és ezek egy része is elsősorban az elért fejlesztési eredmények bemutatására összpontosít. Térségi léptékű, rendszeresen működő szakmai információs jellegű szolgáltatások nem alakultak ki, az egyes kezdeményezések kisebb területekre vagy egy-egy célcsoportra irányulnak. Fontos megjegyezni azt is, hogy az országos léptékben terjesztett román nyelvű információs tartalmak nagyobb része ebbe a tömbmagyar térségbe nem jut el, illetve az ilyen információs

tartalmakat hordozó csatornák használata a térségi lakosságra általában nem jellemző. Tapasztalataink szerint azonban ennél fontosabbnak mutatkozik az a tény, hogy az információsszerzés személyes módozatainak van prioritása, és az intézményes szolgáltatások nem felelnek rá az egyéni és informális információszerzést támogató térségi kulturális mintákra. Ez a helyzet magyarázatot kínálhat arra is, hogy az elmúlt időszak térségi információterjesztési kezdeményezései nem bizonyultak tartósnak vagy sikeresnek. Bár az interjúk anyagaiban a szolgáltatásokra vonatkozó reflexiók száma kevés, az alábbi példák jól jelzik az ezekhez az információforrásokhoz való viszonyulás alapvető mintázatait.

„Az újság kevésbé hasznos, van benne tavasszal vagy nyáron, így idényjelleggel egy-egy nagyobb terjedelmű cikk, de szerintem nincsenek annyira konkrét információk egy-egy adott növénnyel, termesztési technológiával kapcsolatban. Inkább általános információk vannak az újság anyagokban, inkább érdekesek, mint hasznosak."

„Nem nagyon nézek tévét, legalábbis ritkán. Magyar nyelvű gazda műsort nagyon rég láttam, pedig régebben voltak, azokat néztem reggel korán. A „Viața satului" az meg inkább tájékoztató jellegű, nincs benne sok konkrét információ, törvényekről, pályázati lehetőségekről szól. Vagy bemutat gazdálkodókat, inkább portrészerűen. A tévének a hátránya az, hogy nem interaktív, amit közvetítenek azt kell nézni."

„A rádió az jó, a Marosvásárhelyi Rádió agráradásai, azok jók. Konkrét kérdések vannak, általában olyanok, amelyek sokakat érintenek. Kedden és talán szerdán is van műsor, vissza is hallgatható, sok hasznos rövid kérdés és válasz van. Ugyanakkor mindig a szezonnak megfelelő... Rádiót inkább autóvezetés közben hallgatok, nem biztos, hogy mindig el tudom kapni a műsort."

„Szövetkezeten keresztül is csak az ember lát, hall ezt-azt, és segíteni tudunk egymáson,"

„Még működnek ilyen hírlevelek. (...) Hozzám elektronikus levélformában jön be, de csak a címeket nézem át. Ott inkább csak a támogatások jelentik a fő témát. Magyar nyelvű hírlevelek nem jutnak el hozzám. És nem is nagyon kedvelem a hírlevelet, amikor valami információra van szükségem akkor az megkeresem én magam."

„Én is sokszor szoktam nézni reggelente... Konkrét információkat nem osztanak meg egyáltalán a műsorokban... Az én tevékenységem szempontjából a tévéműsorok nem nagyon határoznak."

„Lehet újságból is informálódni, viszont ha egy konkrét dologról szeretnél valamit megtudni nagyon kevés az esélye, hogy pont abban az újságban amit megvásárolsz, pont arra kérdésre a válasz benne lesz, amire kíváncsi vagy."

* * *

Ha az interjúalanyok szövegei alapján azt elemezzük, hogy a megszerzett ismeretek a vállalkozók szerint mire alkalmasak, hogyan hasznosulnak a mindennapi gazdálkodási gyakorlatban, akkor négy nagyobb haszonulási területet tudunk körvonalazni.

Ismeretszerzés fölmerülő aktuális problémák megoldásához

Ebben az esetben az egyéni információsszerzésnek van kulcsfontosságú szerepe. A legfontosabb források: digitális felületek, személyes kapcsolatok a térségben hasonló tevékenységet folytató gazdákkal. Ide kapcsolódik a szakemberektől való tanácskérés is, de ezek aránya, mint láttuk jóval kisebb. Az intézményes tanulás ebben csekély szerepet kap. Fontos szempont az információszerzés gyorsasága, valamint a megbízhatóság, a hitelesség kérdése. Ez utóbbi kritérium azonban az esetek döntő többségében nem intézményi vagy szakmai autoritáshoz kapcsolódik, hanem személyes és informális kapcsolatokhoz.

Általános ismeretbővítés azon az alapon, hogy vélhetően hasznos lesz majd valamire

Az interjúalanyok nagyon gyakran hangsúlyozzak azt, hogy minden szakmai információ fontos, akkor is, ha éppen a hasznosítása nem aktuális. Véleményük szerint érdemes mindig tájékozódni, figyelni, rendezvényeken és bemutatókon reszt venni, hiszen „*sosem lehet tudni, hol hall az ember valami fontosat", „ha most nem is szükséges, de később jó lehet...*" Minden ismeretszerzési módozat és mind a tizenkét információforrás fontos lehet (kisebb a szerepe a szolgáltatásoknak), hiszen nem lehet előre tudni, hogy mikor és hol találkozik a gazdálkodó olyan ismerettel, amely számára fontos lehet. Részben ez a beállítódás indokolja a szervezett programokon való részvételt, a közösségi médiafelületeken való jelenlétet, az alkalmi rádióhallgatást és tévénézést. Ez a véletlenszerű, de gyakorlatilag folyamatos „figyelési" attitűd és gyakorlat lehet az oka annak, hogy a tanulási módozatok körében az egyéni megoldások ebben a térségben fölülírják az intézményes tanulási formákat. Amennyiben ez így van, ezt a beállítódást a térségi tudástranszfer folyamat

tervezésén (amely a térségben tapasztalható szakmai beállítódások nyomán várhatóan intézményes ismeretszerzési módokat preferál) mindenképpen figyelembe kell majd venni.

Az információszerzés célirányos, programszerű tanulás (pl. tanfolyam) teljesítéséhez

A programszerű (rendszeres, intézményes keretek között zajló) ismeretszerzésnek két nagyobb hasznosulási területe van. Az egyik az egyéni vállalkozás megalapozásához vagy indításhoz szükséges ismeretek megszerzése. Jellegzetes példáit olyan tanulási tartalmak képezik, amelyekre a térségben kevés példa van (lásd: biogazdálkodás), vagy amelyek adminisztratív jellegűek (lásd: könyvelési ismeretek, pályázatkészítési ismeretek). A második, szélesebb körben tapasztalható hasznosulási terület a vállalkozás bejegyzéséhez vagy működtetéséhez (például: pályázást lehetővé tevő vállalkozói jogosítvány) szükséges hivatalos képesítés formális megszerzése. A digitális felületek szerepe ezen a téren egyelőre minimális, az intézményes tudás igénybevétele (akkreditált felnőttképzési programok vagy alkalmi tematikus tanfolyamok, bemutatók) a domináns.

Információszerzés a személyes vállalkozói habitus megerősítése céljából

Meglepőnek tűnhet, de a vizsgált célcsoport tagjai számára a gazdálkodás szakszerű, eredményes végzése mellett nagyon fontosnak mutatkozik a saját habitus építése, megjelenítése és elfogadtatása is. Ez kapcsolatban állhat azzal, hogy a vállalkozás a lokális környezetben újszerű, de azzal is, hogy a gazdálkodás választott tartalmához és módozatához elvek, meggyőződések, ideológiák kapcsolódhatnak (környezetvédelem, helyi értékek hasznosítása, egészséges termék előállítása). Fontos számukra az információszerzés olyan tartalma/formája, amely a saját habitust igazolja vagy erősíti. Ennek egyik terepe a családi szocializáció egyes elemeire való hivatkozás, főként az értékek, a munkamorál, a mentalitás tekintetében. De ebben a tekintetben a legfontosabb számukra a térségben hasonló tevékenységet folytatókkal való személyes kapcsolat, illetve részben a digitális felület is (a más társadalmi térben működő hasonló kezdeményezések, vagy az ilyen jelleg gazdálkodás célját, értékrendjét vállaló fórumok). A gazdálkodói habitus kialakítása és megerősítése szinte kizárólag egyéni/személyes kapcsolatok révén szerzett ismeretek eredménye. A szolgáltatások szerepe ebben az esetben csekély mértékű.

3. Következtetések

Az elemzett anyag alapján két következtetésre szeretnénk felhívni a figyelmet. Hangsúlyozzuk, hogy ez a kutatás az innovatív gazdálkodók célcsoportjára alapozódott, és számolni lehet azzal, hogy amennyiben az ismeretterjesztést, képzést a jóval nagyobb létszámú nem innovatív gazdálkodó csoportra is ki szeretnénk terjeszteni, akkor részben eltérő, részben az itt megfogalmazottakat megerősítő tapasztalatokat egyaránt szerezhetünk.

3.1.

Az információszerzési gyakorlat a pontszerű működési modell dominanciáját jelzi. Ennek kétféle oka is lehet.

- Az egyik fontos ok az lehet, hogy az innovatív agrárvállalkozók száma a térségben még alacsony, településenként 1-2 ilyen kezdeményezéssel lehet találkozni. Az egymástól való távolság, a fizikai értelemeben vett szigetszerűség a működési modellt (és ezen belül az információszerzési gyakorlatot is) egyediesíti. Természetesen a kapcsolattartási lehetőségek ma már nagymértékben áthidalhatóvá tehetik a fizikai távolságokat, elvben nem kizárt a térben egymástól távol lévő, azonos érdekeltségű szereplők közti gyakori kapcsolat. Amint az elemzésből láthattuk, ezek a kapcsolatok kialakulnak, az azonos vagy hasonló tevékenységet folytatók megtalálják és ismerik egymást, és ha a gazdálkodás során gondjaink támadnak, akkor sok esetben önzetlenül is segítik egymást. Ennek ellenére mégsem alakulnak ki olyan hálózati keretek és egymásra hangolódási modellek, amelyek túlmutatnának az éppen aktuális és fontos információcserén. Ez arra utalhat, hogy a fizikai távolságon kívül egyéb oka is lehet az információszerzésben is megmutatkozó szigetszerű működési modell dominanciájának.

- Csupán feltételezésként fogalmazzuk meg azt, hogy a szigetszerűségre a magyarázat az innovatív agrárvállalkozók habitusában keresendő. Abban a habitusban, amely – ambivalens módon – egymás mellett működteti egyfelől a nyitottságot, a térségen belüli és a térségen kívüli kapcsolatépítés iránti igényt, illetve másfelől azt a beállítódást, amely – egyfajta térségi hagyományként – a más szereplőkkel való strukturális hasonlóság mellett az egyediségre, az önállóságra való törekvést preferálja. A magatartás ambivalens jellegére utaló előbbi megjegyzés természetesen további részletes

vizsgálatokat igényel, azt azonban jelzi, hogy az információszerzési, tanulási, tudásbefogadási magatartások térségi társadalmi mintázatokba ágyazódnak, és mindazoknak, akik szaktanácsadási rendszerek kialakításával, térségbe irányuló tudástranszfer folyamatok szervezésével foglalkoznak ezeket a térségi jellemzőket tanácsos figyelembe venniük. A további tervezést illetően azt is célszerű számításba venni, hogy ez az elemzés a változtatásra nyitottabb, innovatív vállalkozói csoportról szól, és még ebben a körben is jelentős a térségre hagyományosan jellemző magatartási minták hatása. Ez a hatás pedig jóval erősebb lehet a térségi agárágazat zömét alkotó önfenntartó családi gazdaságok esetében, amelyek a maguk során szintén képzési, információterjesztési tevékenység célcsoportjaként kezelhetők.

3.2.

Az információforrásokhoz való viszonyulások arra utalnak, hogy az agrárium térségi szereplői az ismeretszerzésben és tanulásban az informális megoldásokat preferálják, illetve a formális, intézményes megoldásokat is igyekeznek az igénybevétel módozatai mentén informálissá tenni[3]. Ebben a kontextusban a szakmai ismeretek megszerzése – legyen szó formális képzési keretről vagy alkalmi információszerzésről – a térségi aktorok szemszögéből olyan tevékenységnek minősül, amely a sajátnak tudott/érzett „világból" való kilépést igényli. A tanulás és az információszerzés olyan „ügyintézésnek" minősül, amelyben külső, felső, idegen (nem a saját világhoz tartozó) szereplőkel vagy helyzetekkel kell interakcióba kerülni. Az informális ügyintézés lényege az adott helyzetben, az adott pillanatban aktuális saját érdek, saját logika érvényesítése. Az információszerzés és a tanulás informális modellje csak a pillanatnyi viselkedés szintjén, az interakció kontextusában és az interakció időtartama alatt fogadja el az információforrás, a szakmai tudás (illetve az azt képviselő személy vagy intézmény) autoritását. Célja az, hogy kiválassza a számára aktuálisan fontos tudáselemet (vagy azt a tudáselemet, amelyről azt gondolja, hogy számára esetleg majd valamikor hasznos lehet). Az információ- és tudásszerzés helyzetével, intézményével vagy személyével kapcsolatban inkább távolságtartási attitűdöket működtet, mintsem azonosulási attitűdöket. Nem véletlen, hogy az interjúalanyok a döntően személyes jellegű információszer-

[3] Az informális stratégiák és gyakorlatok szerepéről, ezeknek a stratégiáknak a poszt-szocialista térségben való 1989 utáni továbbélési mintázatairól lásd: Danyi – Vigvári 2019). Az általunk vizsgált térség informális gyakorlatainak elemzése most van folyamatban.

zési és tanulási „eredményeiket" olyan személyes teljesítményként állítják be, amelyre büszkék, amelyet egyéni érdemként, megvalósításként tálalnak. Az ilyen narratívákban jól látható az a jelenség, amelyet az informális stratégiák működtetéséhez kapcsoltan – az ilyen eljárások identitásképző szerepére utalva – Nicolette Makovicky „az én poétikájának" nevez (Makovicky 2018). Az informális stratégiák előtérbe helyezése a vizsgált térségben korántsem korlátozódik az információszerzési és tanulási folyamatokra, az ilyen jellegű gyakorlatok sok évtizede jelentős szerepet játszanak, ennek bemutatása túllép jelen tanulmány keretein). Témánk szempontjából azonban nagyon lényeges aspektusról van szó. Az informális stratégiáknak az információszerzési és tanulási folyamatokban való dominanciája rendkívül jelentős korlátot képezhet minden olyan szakmai program számára, amely a térségbe irányuló agrárinnovációs tudástranszfert a hivatalosnak tekintett oktatási intézményeken (egyetem, középiskola) kívül hosszabb távon intézményesíteni kívánja. A szaktanácsadás gyakorlatára vetítve ez azt is jelentheti, hogy csak olyan működtetési formának van térségi esélye, amely a jelenlegi perszonifikált és informális gyakorlat fontosabb komponenseit képes lesz összekapcsolni a kialakítandó intézményes keretekkel.

Szakirodalom

Ambrosius, F. H. W. – Hofstede, G. J. – Bock, B. B. – Bokkers, E. A. M. – Beulens, A. J. M. 2015

"Modelling farmer decision-making: the case of the Dutch pork sector", *British Food Journal*, Vol. 117 Iss 10 pp. 2582–2597. https://www.researchgate.net/publication/283128261_Modelling_farmer_decision-making_the_case_of_the_Dutch_pork_sector

Biró, A. Zoltán 2016

A fiatal gazdák innovációs szerepe a székelyföldi térségben. In Biró, A. Zoltán and Magyar, Ferenc (eds.) Agrárinnováció – térségi esély. Fiatal gazdák a székelyföldi térségben. 13–56. Csíkszereda: Státus Kiadó.

Biró, A. Zoltán – Magyar, Ferenc 2017

A generációváltás esélyei. Agrárvállalkozók innovatív szerepe a székelyföldi térségben. Csíkszereda: Státus Kiadó.

Biró, A. Zoltán – Magyar, Ferenc 2018

Kísérlet vagy modell? Az agrárinnováció, mint székelyföldi fejlesztési paradigma. Csíkszereda: Státus Kiadó.

Biró, A. Zoltán – Magyar, Ferenc 2019
Digitális agrárium – székelyföldi innováció. Az agrárium digitalizációjának térségi környezete. Csíkszereda: Státus Kiadó.

Biró, A. Zoltán – Sárosi-Blága, Ágnes 2020
Embeddedness or Marginalization? Aspects for Analysing the Local Embeddedness of Innovative Agricultural Enterprises in Szeklerland. *Acta Universitatis Sapientiae*, Social Analyses, 22.10.77−93.

Danyi Gábor – Vígvári András 2019
Túlélés, ellenállás, adaptáció: informális gyakorlatok Magyarországon és Lengyelországban. *Replika*, 110: 11–31.

Garforth, C. – Rehman, T. – McKemey, K. – Tranter, R. – Cooke, R. – Yates, C. – Park, J. – Dorward, P. 2004
Improving the Design of Knowledge Transfer Strategies by Understanding Farmer Attitudes and Behaviour. *Journal of Farm Management* Vol. 12. No. 1, 17–32

Kovács, Judit-Tünde 2017
Innovatív agrárvállalkozások indítását meghatározó tényezők Székelyföldön. *Pro Scientia Ruralis* 1: 166–180

Makovicky, N. 2018
Kombinowanie: Agency, Informality, and the Poetics of Self in Highland Poland. *Journal of the Royal Anthropological Institute* 24.3: 1–19.